

Recenzja rozprawy doktorskiej Joanny Lepiarczyk zatytułowanej: „Kult maryjny i życie religijne w sanktuarium Matki Bożej Pokornej w Rudach”, napisanej w Katedrze Liturgiki Hagiografii i Obrzędowości Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, pod kierunkiem ks. dr. hab. prof. UO Erwina Matei

Wprowadzenie

W ciągu całego roku liturgicznego, a zwłaszcza w tak zwanym Okresie Zwykłym Kościół obchodzi liturgiczne uroczystości, święta i wspomnienia świętych i błogosławionych oficjalnie wyniesionych na ołtarze. Ogólne normy Roku Liturgicznego i Kalendarza przypominają, że *Obchodząc roczny cykl misteriów Chrystusa, Kościół z szczególną miłością oddaje cześć Najświętszej Matce Bożej Maryi i przedstawia pobożności wiernych wspomnienia męczenników oraz innych świętych* (nr 8). Wspominanie świętych w liturgii stanowi jej istotny element, który włączony zostaje w celebrację misterium paschalnego Chrystusa. Kult świętych znany jest w Kościele od pierwszych wieków. Chociaż w Kościele poapostolskim wspomnienia świętych nie należały do samej istoty aktualizacji wydarzenia paschalnego w roku liturgicznym, to jednak od początku tworzyły jedną z najstarszych warstw eklezjalnego świętowania w rytmie liturgicznego czasu.

Maryja, Matka Boża, uczestniczyła w tajemnicach Chrystusa i dlatego doznaje w Kościele czci szczególnej. Od najdawniejszych czasów czczona jest jako Boża Rodzicielka, a pod Jej obronę uciekają się w przeciwnościach i potrzebach wierni wszystkich wieków. Cześć wobec Maryi jest zawsze żywa w Kościele, bowiem wierzący wiedzą, że ten, kto czci Maryję, głębiej poznaje Jezusa i wierniej idzie drogą przez Niego ukazaną. Również Sobór Watykański II zachęca wszystkich do popierania liturgicznego kultu Maryi. W Konstytucji o liturgii w numerze 103 czytamy: *Kościół święty ze szczególną miłością oddaje cześć Najświętszej Matce Bożej Maryi, która nierozdzielnie jest związana z zbawczym dziełem Swojego Syna. W Niej Kościół podziwia i wysławia owoc Odkupienia i jakby w przeczystym obrazie z radością ogląda to, czym cały pragnie i spodziewa się być.*

W ciągu roku liturgicznego Kościół w liturgii wspomina wielu świętych i błogosławionych. Pośród nich wyjątkowe, pierwsze miejsce zajmuje Maryja. W kalendarzu

liturgicznym znajdujemy wiele uroczystości, świąt, wspomnień ku czci Maryi. Niektóre z nich wspominają zbawcze wydarzenia, w których uczestniczyła Maryja – Uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Niepokalane Poczęcie NMP; inne wspominają wydarzenia z Jej życia – Narodzenie NMP, Wniebowzięcie NMP i jeszcze inne wskazują na Jej przymioty, np. NMP Bolesnej, NMP Królowej. Istnieją także święta Maryjne związane ze znanymi sanktuariami, jak np. Uroczystość Matki Boskiej Częstochowskiej. Poza tym niektóre z liturgicznych wspomnień czy świąt wprowadzono jako dowód wdzięczności Maryi za Jej opiekę i pomoc – Wspomnienie Matki Bożej Różańcowej jako podziękowanie za zwycięstwo w bitwie pod Lepanto, które ocaliło Europę przed inwazją islamu. Wszelkiego rodzaju formy kultu Maryi zawsze ukazują ją w łączności z Chrystusem i z historią zbawienia.

Dysertacja doktorska Pani Joanny Lepiarczyk przedstawia kult maryjny i życie religijne w sanktuarium Matki Bożej Pokornej w Rudach. Należy przyjąć z uznaniem trud napisania rozprawy doktorskiej, która niewątpliwie pozwoli poznać szerszej grupie wiernych w całej Polsce sanktuarium w Rudach oraz kult, który tam doznaje Maryja. Jak dotąd nie powstało całościowe i dogłębne opracowanie naukowe przedstawiające kult, jakim w Rudach otaczano Matkę Bożą. Jak zaznacza Autorka dysertacji opublikowane dotąd prace są albo analizą wybranego odcinka czasowego, albo stanowią opracowania o charakterze popularno-naukowym, które jedynie zakreślają pola badawcze i mogą stanowić inspirację do podjęcia gruntownych badań nad zagadnieniem kultu maryjnego w Rudach.

1. Cel, problem, źródła i metoda dysertacji

Celem dysertacji doktorskiej Pani mgr Joanny Lepiarczyk było ukazanie kultu maryjnego w parafii Wniebowzięcia NMP w Rudach od jego powstania aż do początku XXI w. Ustalenie ram czasowych rozprawy obejmuje okres od fundacji opactwa do roku, w którym odbywały się Światowe Dni Młodzieży w Polsce. Takie ujęcie czasowe ma symboliczne znaczenie dla tych wydarzeń. Według Autorki pracy w obu przypadkach pojawia się motyw wchodzenia Kościoła powszechnego w rzeczywistość lokalną. W pierwszym przypadku po to, by kształtować ją ku chwale Boga i ku pożytkowi ludzi. Natomiast w drugim, by Kościół powszechny, uosobiony przez międzynarodową grupę uczestników ŚDM, mógł mieć udział w duchowych dobrach rodzących się w Kościele lokalnym, w tym wypadku w sanktuarium Matki Bożej Pokornej w Rudach.

Głównymi źródłami pozwalającymi osiągnąć cel badawczy rozprawy są dokumenty gromadzone w archiwach parafialnych. Najważniejsze z nich znajdują się w archiwach rudzkiego sanktuarium. Niestety, nie są one kompletne, gdyż wskutek różnych zawirowań

historycznych oraz niewłaściwego podejście niektórych duszpasterzy do obowiązku ochrony archiwaliów, wiele z nich się nie zachowało. Do źródeł badawczych należą również zapisy kronikarskie księży proboszczów: Emila Jatzka, Władysława Kopcia, Bonifacego Madli czy Rafała Wyleżoła, księgi prośb i podziękowań, których do tej pory powstało 11 tomów oraz ogłoszenia parafialne. Wiele cennych źródeł można znaleźć w powstałym pod koniec XX w. Zespole Klasztorno-Pałacowym, gdzie w bogatym archiwum znajdują się dokumenty sprzed 1810 r. oraz księgi liturgiczne, których teksty potwierdzają kult, jakim cystersi darzyli Matkę Bożą. Autorka dysertacji korzystała także ze zbiorów archiwalnych znajdujących się bibliotece Uniwersytetu Wrocławskiego. Niestety, wiele dokumentów nie zachowało się do naszych czasów, co utrudniło całościowe rozwiązanie problemu badawczego i osiągnięcie zamierzonego celu. W swoich badaniach Autorka rozprawy posłużyła się także albumami fotograficznymi i prywatnymi terminarzami ks. Jana Rośka, który je udostępnił dla potrzeb pracy. Dla ukazania oddziaływania kultu maryjnego w Rudach na inne ośrodki duszpasterskie, sięgnięto do archiwów parafialnych, m.in. w Babicach, Dolnym Beneszowie i Kuźni Raciborskiej. Wykorzystano również źródła znajdujące się w archiwach diecezjalnych w Gliwicach i Opolu oraz archidiecezjalnym we Wrocławiu, a także państwowych w Opawie, Opolu i Raciborzu. Nie pominięto dokumentów zgromadzonych w zbiorach prywatnych.

Pośród dokumentów opublikowanych drukiem Pani mgr Joanna Lepiarczyk wykorzystwała postanowienia kapituł cysterskich, do których istnieje dostęp w wersji elektronicznej, przygotowanej przez łódzkie wydawnictwo „Inicjał 3”50. Źródłami są także oficjalne dokumenty Magisterium Kościoła. Uzupełnieniem badanych źródeł są informacje wzięte ze schematyzmów oraz z ksiąg i kalendarzy liturgicznych. Dopełnieniem i komentarzem do danych zawartych w przytoczonych wyżej źródłach są wywiady przeprowadzone z osobami zaangażowanymi w szeroko pojętą działalność rudzkiego ośrodka. Jest to ważne dla dysertacji, gdyż nie wszystkie wydarzenia, które się tutaj miały miejsce zostały udokumentowane w formie pisemnej.

Przedmiot badań, baza źródłowa oraz dotychczasowe opracowania, według Autorki dysertacji, narzuciły wybór metody badawczej, która ma charakter chronologiczno-problemowy. Recenzent jednak dopatruje się użycia wielu różnych metod w niniejszej rozprawie doktorskiej. Autorka posłużyła się metodami: kontekstualno-opisową i historyczno-krytyczną. Pierwsza metoda dokonująca analizy dokumentów dotyczących historii kultu pozwoliła na wydobycie istotnych treści teologicznych kultu maryjnego w Rudach. Metoda historyczno-krytyczna dała możliwość zauważenia ewolucji różnych form tegoż kultu.

2. Struktura rozprawy

Struktura rozprawy jest logiczna, spójna i proporcjonalna. Tworzą ją: wykaz skrótów, zestawienie cytowanych źródeł i opracowań (źródła rękopiśmienne, źródła drukowane, informatorzy, opracowania i strony internetowe), wstęp, cztery rozdziały, podzielone na bardzo szczegółowe – często karkołomne - mniejsze jednostki, zakończenie, streszczenie dysertacji w języku angielskim, wykaz tabel (31) oraz aneksy (9).

Trzon dysertacji stanowią cztery rozdziały. Pierwszy z nich składa się z dwóch części i pełni rolę ogólnego wprowadzenia. W pierwszej części Autorka dysertacji w sposób syntetyczny opisuje najważniejsze wydarzenia z ośmiowiekowej, bardzo bogatej historii opactwa. Druga część została poświęcona obrazowi Matki Bożej Pokornej, który znajduje się w sanktuarium w Rudach. W tej części znajdujemy: genezę obrazu oraz jego opis i tytuły, którymi przez stulecia wierni zwracali się do Matki Bożej w rudzkim kościele.

Bardzo długi drugi rozdział dysertacji opisuje kult Matki Bożej w Rudach do 1945 roku. W tej części rozprawy Autorka przedstawia kult maryjny w czasach cysterskich i w czasach książęcych. Pierwszy trwa i rozwija się do początku XIX wieku, a drugi od początku XIX wieku (czas sekularyzacji opactwa) do 1945 roku. Podstawą kultu w czasach cysterskich były decyzje podejmowane podczas obrad generalnych kapituł cysterskich, stąd w najpierw ukazano niektóre ustalenia tegoż organu dotyczące sposobów i form oddawania szczególnej czci Maryi w zakonie cysterskim. Swoistym uzupełnieniem i praktycznym potwierdzeniem skuteczności tych rozporządzeń są teksty maryjne w zachowanych księgach i kalendarzach liturgicznych. Najważniejszymi formami kultu pobożnościowego były procesje, pielgrzymki i bractwa religijne. Centrum kultu była kaplica Matki Bożej Rudzkiej cechująca się charakterystycznym wystrojem. Maryja jest w niej przedstawiona jako: Dom Złoty, Wzór Dobrego Życia, Arka Przymierza, Wieża Dawidowa, Pośredniczka Łask, Nowa Ewa, Niewiasta Wywyższona, Matka Dziewicza, Królowa bez Zmazy Pierworodnej Poczęta, Współodkupicielka Rodzaju Ludzkiego i Łączniczka Testamentów. Jest to swego rodzaju próba odczytania myśli mariologicznej widocznej w malowidłach osiemnastowiecznego artysty na ścianach kaplicy w Rudach. Pani mgr Joanna Lepiarczyk opisuje także wota znajdujące się w kaplicy oraz kopie obrazu Matki Bożej Rudzkiej znajdujące się w różnych kościołach. W czasach książęcych, po sekularyzacji cystersów, kult Matki Bożej wyrażał się w pielgrzymkach, organizacjach religijnych (sodalicje, bractwa, stowarzyszenia, III Zakon św. Franciszka).

Rozdział trzeci recenzowanej rozprawy doktorskiej przedstawia kościół w Rudach pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP jako ośrodek kultu maryjnego w latach 1945-2016. Podobnie jak poprzednie dwa rozdziały ma również strukturę symetryczną, gdzie osią podziału jest rok

1992, kiedy to bullą Jana Pawła II została utworzona diecezja gliwicka. Omówiono w nim programy duszpasterskie i wydarzenia religijne o zasięgu lokalnym: diecezjalnym i parafialnym, które wyrastały z kultu maryjnego, a jednocześnie przyczyniały się do jego wzmocnienia i popularyzacji. Uwagę zwrócono również na materialne świadectwa czci okazywanej Maryi. W tym czasie kult maryjny był związany z ważnymi wydarzeniami Kościoła powszechnego i Kościoła w Polsce (I peregrynacja obrazu Matki Bożej Częstochowskiej (1966), Rok Święty (1974/1975), 750-lecie obecności Matki Bożej w rudzkim sanktuarium (1978), Jubileusz 600-lecia obecności Matki Bożej w Jasnogórskim Wizerunku (1982), Rok Odkupienia (1983), Jubileusz 2000 chrześcijaństwa i Światowe Dni Młodości (2016). Do 1991 roku wykonano także prace konserwatorsko-renowacyjne i dzięki temu dokonano reintronizacji obrazu Matki Bożej Rudzkiej w dniu 8 września 1991 roku. W 1995 roku kościół w Rudach stał się diecezjalnym sanktuarium maryjnym, a w 2000 roku miała miejsce koronacja Obrazu Matki Boskiej Pokornej. Wkrótce sanktuarium otrzymał tytuł bazyliki mniejszej (2008). W tym czasie kult maryjny przybiera różne formy liturgiczne i pobożnościowe.

Czwarty rozdział dysertacji obejmuje również okres powojenny i ukazuje losy dawnych zabudowań klasztorno-pałacowych. Autorka opisuje najpierw wielką tragedię, która na początku 1945 r. dotknęła obiekt i spowodowała, że ponad 50 lat pozostał on w ruinie. Podejmowane w tym okresie próby odbudowy miały raczej charakter kosmetyczny, niemający nic wspólnego z rzetelnymi staraniami o przywrócenie obiektowi dawnej świetności. Po wejściu Polski w struktury Unii Europejskiej pojawiła się możliwość pozyskania środków na odbudowę zniszczonego gmachu, co zostało rzetelnie wykorzystane. Po kilkuletnich pracach obiekt został oddany do publicznego użytku. Po nakreśleniu losów zespołu klasztorno-pałacowego Autorka rozprawy przedstawia go jako dom formacyjny przy Sanktuarium Matki Bożej Pokornej. Poza tym omówione zostały inne aspekty ośrodka: naukowy i kulturowy.

Bardzo dobrym dopełnieniem dysertacji są aneksy i wykaz tabel umieszczone po jej zakończeniu i podsumowaniu. W wykazie umieszczono 31 tabel i 9 aneksów. Na pewno czynią one rozprawę bardziej uporządkowaną i pokazują rzetelność Autorki w jej poszukiwaniach badawczych.

3. Osiągnięcia dysertacji

Dysertacja doktorska Pani mgr Joanny Lepiarczyk przedstawia kult maryjny i życie religijne w sanktuarium Matki Bożej Pokornej w Rudach. Należy przyjąć z dużym uznaniem trud napisania rozprawy doktorskiej, liczącej w całości blisko 500 stron. Rozprawa ta

niewątpliwie pozwoli poznać szerszej grupie wiernych w całej Polsce sanktuarium w Rudach oraz kult, który tam doznaje Maryja. Jak dotąd nie powstało całościowe i systematyczne opracowanie naukowe przedstawiające kult, jakim otaczano Matkę Bożą Pokorną w Rudach. O bogactwie pracy świadczy ilość materiałów archiwalnych rękopiśmiennych i drukowanych, które przeanalizowała i wykorzystała w swojej pracy Doktorantka. Zebrana bibliografia może stanowić doskonałą bazę do tworzenia prac ukazujących to niezwykle miejsce w różnych aspektach religijnych i kulturowych.

Pani mgr Joanna Lepiarczyk, dokonując dogłębnego przeglądu historycznego kultu Matki Bożej w Rudach, nie boi się wybiegać w przyszłość i przedstawia konkretne propozycje, które mogą przyczynić się do rozwoju kultu maryjnego w rudnickim sanktuarium. Jej propozycje są uzasadnione i wynikają z faktu, że przeszłości kult maryjny był tam bardzo żywy w wymiarze liturgicznym i pobożnościowym. Chcąc zachować wielowiekową tradycję Doktorantka stawia konkretne pytania: co zrobić, aby w jak najlepszy sposób wykorzystać wszystko, co zostawiły tu przeszłe pokolenia ku jak największemu pożytkowi tych, którzy przyjdą po nas? Odpowiadając na tak postawione pytanie proponuje między innymi: „ożliwość utworzenia Górnośląskiego Szlaku Sanktuariów Maryjnych z Rudami jako ośrodkiem integrującym wszystkie kościoły, w których wierni oddają część Matce Bożej ukazanej w wizerunkach pochodzących z dawnych wieków. Propozycja tym bardziej zasadna, że na całym Górnym Śląsku jest kilkanaście takich świątyń. Rudy mogłyby być centrum tego szlaku ponieważ tu znajduje się najstarsza na Śląsku tradycja kultu maryjnego, dobre zaplecze socjalne i dogodne otoczenie sanktuarium, które sprzyja wyciszeniu i modlitwie. Doktorantka postuluje również powołanie ośrodka badawczego z biblioteką i dobrze wyposażonym zapleczem naukowym, aby jeszcze bardziej poznać przeszłość tego miejsca i obecnego tam kultu maryjnego. Centrum naukowe powstałe w Rudach mogłoby zająć się szczegółowym opracowaniem życia religijnego pogranicza śląskomorawskiego, które przed wiekami animowali cystersi obecni zarówno na Śląsku, jak i na Morawach. Taki centrum mogłoby również promować różnorodną działalność kulturalną związaną z lokalnymi tradycjami.

4. Ogólna ocena rozprawy i pytania dla Doktorantki

Dysertacja doktorska Pani mgr Joanny Lepiarczyk spełnia wszystkie kryteria pracy naukowej. Do bardzo pozytywnych aspektów strony formalnej rozprawy należy zaliczyć: precyzyjny i naukowy język – jednocześnie bardzo przystępny i pisany poprawną polszczyzną; poprawne, konsekwentne i bogate treściowo przypisy; poprawnie sporządzona bardzo bogata bibliografia i bardzo dobre podsumowania poszczególnych rozdziałów, staranna i estetyczna

strona graficzna rozprawy. Do mankamentów dysertacji trzeba zaliczyć brak bardziej rozwiniętego opisu metody rozprawy (została ona ujęta w jednym zdaniu). W wykazie bibliograficznym widać brak porządku i konsekwencji. W źródłach rękopiśmiennych brakuje konsekwencji w oznaczaniu dokumentów z różnych archiwów (raz podawane są sygnatury, innym razem nie – być może ich nie ma?). W źródłach drukowanych należałoby dokonać podziału na księgi liturgiczne, dokumenty Nauczycielskiego Kościoła, źródła cysterskie, źródła diecezji gliwickiej, modlitewniki, kalendarze. Umieszczenie wszystkie razem czyni wykaz źródeł nieczytelnym. W zapisie bibliograficznym i w przypisach niekiedy brakuje spacji. Można też zauważyć potknięcia interpunkcyjne i stylistyczne i drobne literówki w tekstach łacińskich i polskich.

Powyższe uwagi nie umniejszają pozytywnych walorów dysertacji i nie mają wpływu na jej ogólną i pozytywną ocenę. Stanowią formę podpowiedzi do naniesienia drobnych korekt, gdyby Autorka chciała opublikować swoją rozprawę jako monografię – do czego bardzo zachęcam, gdyż brakuje w polskojęzycznej literaturze liturgicznej systematycznych i obszernych monografii przedstawiających kult maryjny w mniejszych sanktuariach w Polsce. Poza tym taka monografia byłaby bardzo ważnym przyczynkiem do poznania i rozwoju kultu Matki Bożej Pokornej w Rudach.

Po bardzo interesującej lekturze dysertacji Pani mgr Joanny Lepiarczyk nasuwają się następujące pytania od recenzenta:

1. Jakie są najważniejsze podstawy teologiczne kultu Maryi w liturgii i pobożności ludowej?
2. Jakie były podstawy prośby biskupa gliwickiego o nadanie sanktuarium w Rudach tytułu Bazyliki Mniejszej?

5. Wniosek końcowy

Dysertacja Pani mgr Joanny Lepiarczyk została napisana w sposób dojrzały merytorycznie, metodycznie i formalnie. Stanowi samodzielne, odkrywcze i poważne osiągnięcie naukowe w pełni odpowiadające wymaganiom stawianym rozprawom doktorskim. Wnoszę zatem o jej przyjęcie przez Radę Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego i o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kalisz 15 sierpnia 2019r.

Ks. prał. prof. UAM dr hab. Dariusz Kwiatkowski
Kierownik Zakładu Liturgiki i Homiletyki
na Wydziale Teologicznym
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Handwritten text at the bottom of the page, likely bleed-through from the reverse side. The text is mirrored and difficult to decipher but appears to contain several lines of cursive script.